

Ústavní listina a občanský zákoník

Dr. Jaromír Sedláček,

proděkan a profesor právnické fakulty

Masarykovy university v Brně

I.

1. Chtěje přispěti malým příspěvkem do jubilejní publikace „Všehrd“, jehož jsem byl členem za doby svého studia na pražské universitě, obracím se k otázce, která byla doposud skoro zcela opomíjena. Kratičký článek můj má na problém upozorniti, aniž by si osoboval jeho definitivní řešení. Jde o poměr naší ústavní listiny k občanskému zákoníku, dříve rakouskému, zachovanému v platnosti revoluční proklamací ze dne 28. října 1918. Ti právníci, kteří vycházeli z duplicity právního řádu, t. j. kteří rozdělávali právní řád na dvě koordinované části, na t. zv. právo veřejné a právo soukromé, nemohli ovšem na tento problém nijak naraziti. Neboť těmto v oboru práva veřejného základem byla ústavní listina a v oboru práva soukromého byl základem občanský zákoník. Tak ústavní listina a občanský zákoník musily býti komplexy právních předpisů, které na sobě přímo nezávisely. Dále se však nepátřalo, jak právo veřejné a soukromé spolu souvisí, zda je jim něco nadřazeno, proč i při této podvojnosti můžeme mluvit o jednom právním řádu a tím i o jednom státu.

Musíme rozeznávat pojmy, které jsou poznání konkrétního právního řádu a priori, a pojmy, které se nám podávají z předpisů daného právního řádu, jež jsou mu tedy a posteriori. Němci pojům takovým říkají *Rechtsinhaltsbegriff*, to jsou pojmy, které se nedají dialekticky vyvoditi z pojmu právního řádu, ty pak pojmy, které jsou z něho odvoditelné, se jmenují v němčině *Rechtswesensbegriff*. V přirozenoprávní metodě pojmy a posteriori pojaty byly jako pojmy apriorní, což vedlo k mnohým nedorozuměním. Tato přirozenoprávní metoda se velmi hodila pozitivismu XIX. století, který zamítal všechno poznání a priori, ačkoliv spočívalo také na apriorním úsudku, že poznání je pouze zkušenostní. Positivismus, spočívající na psychologismu, obrátil jen postoj přirozeného práva a ve skutečnosti směs pojmů apriorních a aposteriorních zůstala zrovna tak nevysvětlitelná jako v právu přirozeném. Toto pozitivistické hledisko jmenuje se v právní vědě škola historická, která nadto je podivuhodně prostoupěna hegelianismem.

Rozdíl mezi právem veřejným a soukromým spočívá na ustanovení práva římského, které rozeznávalo commercium, connubium, jus suffragii, jus honorum. Šlo zde o kvalifikaci lidských činů. Commercium a connubium týkalo se více jedince, jus suffragii a honorum více ústavy obce římské. S organizací římského státu souviselo, že prvé dvě kvalifikace se často rozcházeły s oběma posledními a tak se stalo, že začalo se mluvit o jus privatorum a jus publicum. Když pak slovo „jus“ chápáno ve smyslu subjektivním jako zvláštní mohutnost tělesná toho či onoho člověka, pojatého metafysicky jako osoba ve smyslu mravním, bylo přirozeno, že takto metafysicky se mohlo právo veřejné a soukromé zcela rozejíti. Jus privatorum byla mohutnost člověka-osoby, jus publicum byla mohutnost státu-osoby.

Pojímáme-li však právní řád objektivně, t. j. jako souhrn předpisů (úsudků) povinnostních, a to heteronomních předpisů povinnostních, pak je tento postoj zcela nemožný a zcela nevysvětlitelný. Chceme-li se vzdátí nutnosti pracovati pomocí spekulativní metafysiky, která znamená překročení hranic rozumu a tím i hranic vědy, pak nezbývá nám než přijati hledisko, že právní řád je souhrn právních předpisů, neboť hledisko subjektivní bez spekulativní metafysiky odůvodnitelné není.

S hlediska objektivního není zásadního rozdílu mezi soukromým a veřejným právem, rozdíl spočívá jen na systematice daného právního řádu, aneb na pozitivních předpisech. Systematika je jen pomůckou toho, jak roztrídíme předpisy právního řádu, abychom tento les předpisů více méně zvládli, ale nesmíme zapomínati, že jde v tomto případě o pojem pomocný a že za žádných okolností nesmíme z tohoto pojmu usuzovati na obsah právního řádu, nanejvýš nesmíme beze všeho užívati těchto pomocných pojmů k výkladu právního řádu. Otázka pomocných pojmů systematických v právní vědě celkem řešena nebyla.

2. Podle toho právní řád je pojmová jednotka. U nás právní řád spočívá na revoluční pražské proklamaci z 28. října 1918, která se nesmí zaměňovati se stejně znějícím zákonem zařazeným pod číslem 11. do Sbírky zákonů a nařízení. Vyskytují se ojedinělé snahy, které tvrdí, že náš právní řád spočívá na dvou základech, na pražské revoluční proklamaci a na deklaraci svatomartinské; tyto snahy vedou v jádře k rozbití jednotného státu našeho, podle toho přes všechny centralismus nižších právních předpisů šlo by přece jen o dva státy. Leč tomuto názoru odporuje i samo znění svatomartinské deklarace a t. zv. tajná klausule mohla by nanejvýš znamenati, že ti lidé, kteří tajnou klausuli podepsali, jsou jí vázáni, ale taková tajná klausule nemůže nikdy býti autoritou, o níž by se opíral právní řád. Je tedy

zcela absurdní z t. zv. tajné klausule odvozovati dualismus naší republiky. Revoluční proklamaci ze dne 28. října 1918 je tedy základem našeho právního řádu na celém území naší republiky.

Revoluční proklamace z 28. října prohlásila: „Samostatný stát československý vstoupil v život“. Slovo stát je velmi mnohoznačný název a proto musíme zjistiti, jaký význam toto slovo má v daném případě. Není v tomto článku místa pro polemiky, omezím se jen na konečný výsledek rozboru. Stát ve smyslu mezinárodního práva znamená právní skutečnost, že se obyvatelstvo na určitém území řídí osobitým právním řádem, který odvozuje svoji relevanci přímo z mezinárodního práva. V tomto smyslu má slovo stát význam i v této revoluční proklamaci. Stát dále znamená souhrn těch orgánů státních, kteří zastávají relativně nejvyšší a nejdůležitější funkce určitým právním řádem jim svěřené (srov. *Kelsen, Allgemeine Staatslehre*). Ale za žádných okolností si nesmíme představití stát jako nějaké územní těleso, jehož náplň by byl právní řád, tedy těleso neprostopné podle zákona o neprostopnosti hmoty; takový názor na stát směřoval by synkreticky dvě nesouměrná hlediska, totiž hledisko jsoucna s hlediskem povinnosti; nesmíme si představití t. zv. suverenity státu jako důsledek takové neprostopnosti.

V revoluční proklamaci pojat je výraz stát i v tomto druhém smyslu: „Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní svrchovanosti je Národní výbor.“ Máme zde dva činitele, národ jako výraz pro státní občany shrnuté v jednotku a Národní výbor, t. j. občany zvláště kvalifikované. Spolu s tím musíme srovnávati článek 2.: „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.“ Článek druhý je translativním předpisem se článkem prvním, t. j. zůstávají dosavadní předpisy v platnosti, pokud se srovnávají s článkem 1. a s úvodem revoluční proklamace. Odpadají všechna ustanovení týkající se císaře, dynastie, dvoru, padají dále předpisy o nejvyšších orgánech státu, t. j. říšské radě, o ministrech, o generálním štábu a o vrchním velení branné moci, o emblemech a symbolech státních, o zástupcích v cizích státech. Vše ostatní zůstává v platnosti, pokud se týče území nového státu.

Takto zachované právní předpisy platí z autority této revoluční proklamace a teprve ode dne 28. října 1918 jako součást československého právního řádu. Tak také platí starý občanský zákoník na území Čech, Moravy a Slezska s částmi, mírovými smlouvami inkorporovanými. Až do toho dne platil u nás občanský zákoník na základě císařského patentu z 1. června 1811, č. 946 s. z. s. Převrátěm tento císařský patent byl zrušen, pokud se vztahoval ke státu rakouskému, t. j. jeho prvé tři odstavce, ačkoliv i tyto

nám nadále mohou zůstat důležitou pomůckou interpretační. Následující odstavce zůstaly v platnosti i s odstavcem desátým, že německý text je jediné autentický. Vlastní občanský zákoník převratem dotčen nebyl, ani § 289, neboť soukromé jmění panovníkovo, který se stal převratem osobou soukromou, zůstalo mu nadále jako soukromé jmění a teprve na základě zvláštního zákona toto jmění bylo mu částečně odňato. Ovšem tam, kde občanský zákoník mluví o panovníkovi jako o hlavě státu, tam nastupuje na místo něho nová hlava státu, totiž Národní výbor.

3. Tak stal se občanský zákoník rakouský částí našeho právního řádu. Zákonem ze dne 13. listopadu 1918 č. 37 Sb. dána byla prozatímní ústava, t. j. stanoveny orgány, které mají vydávati generální normy, vedle toho i o vládě a presidentu republiky. Poněvadž občanský zákon je též generální normou, stal se tento pojmově závislým na prozatímní ústavě. Když pak tato nahrazena byla ústavou definitivní ze dne 29. února 1920, byl občanský zákoník pojmově podřízen i této definitivní ústavě. Tak dospíváme ke konstrukci, která je pravým opakem nauky o dělení právního řádu na právo veřejné a soukromé.

II.

4. Občanský zákoník obsahuje normy blanketní, t. j. autorisuje orgány státní, aby v mezích těchto předpisů vydávaly konkrétní normy druhotné. Těmito státními orgány jsou jednak smluvní strany, pokud jsou autorisovány dávati si normy ve formě právních jednání, a soudy ve formě soudních rozhodnutí. Předpisy občanského zákoníka nejsou jednoznačné, t. j. že by na základě nich byla možná jen jediná druhotná norma, norem druhotných je možno více. Aby mně bylo rozuměno: generální normy občanského zákoníka dávají nám řešení funkcionální a ne jednoznačné. Připomínám jen spor o § 1431, zda ten, kdo přijal plnění, stal se vlastníkem čili nic, která závisí na poměru tohoto ustanovení k § 424 a p. Druhý důvod možnosti funkcionálního řešení spočívá v tom, že výrazy občanského zákoníka jsou mnohoznačné, na př. obyčejné schopnosti (§ 1297), pořádný obchod (§ 914), svémocně (§ 485) atp.

5. Pro náš problém je velmi důležitý § 1 odst. druhý ústavní listiny: „Ústavní listina určuje, kterými orgány svrchovaný lid si dává zákony, uvádí je ve skutek a nalézá právo. Ona také vytyčuje meze, jichž tyto orgány nesmějí překročiti, aby se nedotkly ústavně zaručených svobod občanských.“ Paragraf tento ustanovuje tedy jednak o generálních normách, jednak o druhotných normách konkrétních. Pokud se týče těchto, mají orgány je vydávající postupovati tak, aby se nedotkly ústavně zaručených

svobod občanských, t. j. funkcionální řešení jednotlivých předpisů právních je nadto generálně omezeno t. zv. svobodami občanskými. Je sice pravda, co Weyr ve své klasické práci o československém státním právu praví, že historicky byl původ těchto ustanovení jiný, že spočíval na mylném názoru t. zv. subjektivního práva na svobodu, ale přece myslím, když překonáme úplně přirozeno-právní hledisko, opustíme-li tedy i polemické hledisko, že můžeme dospěti k tomu, že § 1 odst. II ústavní listiny je pozitivní právní předpis, který nám určuje, jak jest jednotlivé generální normy aplikovati, t. j. v rámci jejich předpisů vydávati normy konkrétní.

V dalším dovolím si na některých příkladech tento vztah osvětliti, aniž bych se chtěl holedbati, že bych chtěl podávati aspoň trochu zevrubný výpočet všech možností.

6. V § 106 ústavní listiny se praví: „Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“ Když tento předpis obrátíme na občanský zákoník, shledáme, že předpisy, kterými se uznává nerovnost pohlaví, nesmí se vykládati jako výsada toho či onoho pohlaví. Tak na příklad ustanovení, že muž je hlavou rodiny (§ 91), neznamená vzhledem na § 106 ústavní listiny, že muž má vládu nad ženou, ale že toto ustanovení je jen důsledkem alimentární jeho povinnosti. Tak musíme vykládati dále § 92 obč. zák., že žena má býti poslušna svému muži, t. j. má poslouchati, pokud soužití spočívá na alimentární povinnosti mužově, takže nesmí svými opatřeními mařiti nebo ztěžovati muži tuto jeho povinnost, ale jinak není manželka povinna muže svého poslouchati. Otázky tyto mají ovšem velký význam při sporech manželských. V tom směru náš nejvyšší soud judikoval zcela v rámci § 106 ústavní listiny, když zprošťoval manželku povinnosti sledovati svého manžela, kdyby to bylo jí na újmu ať fysicky, ať morálně. Podobně je tomu i s mocí otcovskou, která není nic jiného, než péče otcova o jeho manželské potomstvo, jejímž zákonným zástupcem též je.

7. Svoboda osobní byla již občanským zákoníkem generálně prohlášena (§ 16) a proto nepřidává ústavní listina ničeho. Jinak je tomu s § 108 ústavní listiny, že se každý občan čsl. může usazovati na kterémkoliv místě Československé republiky, nabývati tam nemovitostí a vykonávati výdělkovou činnost v mezích všeobecných právních ustanovení. Netrvám, že by se z tohoto ustanovení dala odvoditi všeobecná neplatnost t. zv. konkurenčních doložek, kartelů atp., ale tolik je jisto, že vzhledem na ustanovení § 108 musíme na podobné úmluvy pohlížeti velmi rigorosně a vykládati je velmi restriktivně.

Z ustanovení § 109 plyne, že náš hospodářský řád má býti založen na soukromém vlastnictví, při čemž soukromé vlastnictví je vzato a contrario

veřejného statku státního. Pro soukromé právo plyne z toho poučka, že máme reprobovati smlouvy, které směřují přímo proti instituci soukromého vlastnictví, poněvadž jsou to smlouvy odporující dobrým mravům. Naproti tomu rozšiřuje se § 114 platnost koaličních úmluv jak zaměstnanců, tak zaměstnavatelů, tedy podklad pro platnost t. zv. kolektivních smluv je v tomto ustanovení dán. To znamená, že se v pochybnosti má rozhodovati spíše pro platnost nežli proti závaznosti kolektivních smluv, pokud se týkají členů koalovaných svazů, ujednavších tyto smlouvy.

8. Ústava naše zaručuje v §§ 117—125 svobodu učení a svědomí. Toto týká se tak zv. osobních práv, z nichž nejdůležitější je poměr mezi mužem a ženou; právě těmito předpisy omezuje se podstatně moc manželova, o níž se stala zmínka výše. Ale též poměr mezi rodiči a dětmi není tím nedotčen, neboť soudce rozhoduje jako dozorčí orgán nad otcem, má pokud možno přihlížeti též k individualitě dítěte, ovšem v mezích rozumových postulátů výchovných. Při konfliktu otce a syna má otec jen potud pravdu, pokud je to výchovně nezbytně odůvodněno, jinak zasahuje již do sféry individuality synovy. I pro námezdní poměry jsou ustanovení tato velmi důležitá, najmě třetí odstavec § 117 ústavní listiny: „Výkon tohoto práva (t. j. svobodného projevu) nesmí nikomu býti na újmu v jeho pracovním nebo zaměstnaneckém poměru.“ Z toho plyne, že nesmí býti do námezdní smlouvy pojata doložka o příslušnosti politické nebo o konfesijní, takové doložky jsou podle toho neplatné, dále že je neplatná výpověď, která byla dána proto, že zaměstnanec učinil nějaký projev, ale tu nutno připomenouti zase omezení podle § 1295, poněvadž všeobecná práva občanů jsou pouze omezení aplikace pozitivních předpisů občanského zákoníka. Způsobí-li zaměstnanec projevem svým zaměstnavateli škodu, dopouští se civilního deliktu a pak je zaměstnavatel oprávněn zaměstnance i propustiti.

9. Velmi zajímavé ustanovení je obsaženo v § 126 ústavní listiny; praví se tam: „Manželství, rodina a mateřství jsou pod zvláštní ochranou zákonů.“ Ustanovení tato nejsou zcela jasná, pokud jde o otázku, jak vykládati předpisy o nemanželských dětech. Předpis tento uznávající jak volnou lásku, tak i manželství, je ovšem v rozporu sám se sebou. Interpretačně nedá se z něho získati skoro nic.

III.

10. Dovolil jsem si poukázati několika příklady na vliv ústavní listiny na pozitivní předpisy občanského práva. V praxi ani teorii není zvykem na tento vztah poukazovati a obyčejně rekuruje se k „povaze věci“, což ovšem

není žádným odůvodněním. Praxe intuitivně správně řeší ve výsledcích svých tento vztah, jen odůvodnění rozhodnutí takových „povahou věcí“ není správné. Problém t. zv. osobních práv, který poslední dobou nabývá důležitosti, dá se velmi dobře prohloubiti, když budeme přihlížeti k otázce námi zde formulované.

Konečně musím podotknouti, že generální zmocnění dané soudci v § 7 obč. z., rozhodovati *praeter legem* podle přirozených zásad právních, musíme též vykládati podle ústavní listiny tak, že přirozené zásady právní nahradíme ustanoveními o právech a svobodách občanských z důvodů výše uvedených. Tyto předpisy jsou kodifikovaným přirozeným právem, které měli na mysli právníci osmnáctého století, čímž i historicky zůstaneme věrni duchu občanského zákoníka.